

Kamusallık, Toplumsal Katılım ve Medya: Kadın Programları Etnografisi*

Öğr. Gör. Dr. Emek ÇAYLI RAHTE

hacettepe üniversitesi iletişim fakültesi
emekcayli@gmail.com

Abstract

Public Sphere, Social Participation and Media: Women Programs Ethnography

In this paper 'publicity' is defined as an opportunity for participation, a source for social equality and cultural diversity, a space where the limits of time and space is transcended, different voices can be heard, various views can be negotiated and a productive consensus of oppositions can be established. "How much is it possible for the mainstream media to access everyone, to allow different classes and groups to participate in identical public dialogue?" is the main question of this study. "Daytime women's programs" that are a sort of audience discussion programs, where the ordinary people tell their own stories and the studio audience members actively participate the discussions are studied by using an ethnographic approach. The purpose of the study is to understand how the participants of the programs locate themselves in these programs, in relation to publicity and socialization by discussing if these programs are an extension of private sphere or a possible way for a political public sphere.

* Bu yazı, "Kamusallık, Mahremiyet ve Medya: 'Kadın Tartışma Programları' Üzerine Etnografik Bir Araştırma" başlıklı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı'nda tamamlanan doktora tezinden bir kesit alınarak oluşturulmuştur. Tez izleme komitesinde yer alan Prof. Dr. Asker Kartarı, Prof. Dr. Bülent Çaplı, Prof. Dr. Sevda Alankuş, Doç. Dr. Güzin Yamaner ve Prof. Dr. Eser Köker'e teşekkür ederim.

keywords: *public sphere, daytime television, media rituals, media ethnography, audience participation*

Résumé

Espace public, participation sociale et médias : ethnographie des programmes télévisés destinés aux femmes

Cet article se propose de définir la "publicité" comme une possibilité de participation à un domaine dépassant les limites spatio-temporelles, où règne ensemble l'égalité sociale et la diversité culturelle, où les personnes sont autorisées à s'exprimer à leur guise, où diverses opinions trouvent droit d'expression et finalement où les divergences-mêmes se mêlent dans un processus bénéfique.. Dans cette étude, à partir de la question « Combien serait-il possible que les médias au service du courant d'opinion dominant (mainstream media) puissent offrir à tous, quelque soit son statut socioculturel, la possibilité de participer au même dialogue public ? » nous tenterons de faire une analyse ethnographique, basée sur les arguments mentionnés ci-dessus, des programmes télévisés destinés aux femmes, lesquels pourraient être classés dans la catégorie des télé-débats, où une quelconque personne trouve la possibilité de raconter sa propre histoire et où le téléspectateur n'est plus un simple auditeur mais un participant actif aux débats qui se tiennent sur le plateau. Cet article vise finalement à traiter, autour des thèmes de publicité et de socialisation, du positionnement des participants aux programmes télévisés diffusés dans la journée en cherchant à comprendre si le milieu social que créent ces programmes propose réellement un espace public politique.

mots-clés: *espace public, daytime tv, rituels des médias, ethnographie des médias, participation des téléspectateurs*

Özet

Bu çalışmada kamusal toplumsal eşitlik ve kültürel çeşitliliğin bir arada olduğu, zaman ve mekan sınırlamalarını aşan, kişilerin “kendi sesleriyle” konuşabildiği, farklı fikirlerin müzakere edildiği ve karşıtlıkların üretici bir aradalığının tesis edildiği bir katılım olanağı olarak kabul edilmektedir. “Herkes ulaşan, farklı sınıf ve gruplara aynı kamusal diyaloga katılma fırsatı veren bir medya, ana akım-tecimsel medya söz konusu olduğunda ne kadar mümkündür?” sorusu etrafında örülen bu çalışmada, “sıradan insan”ın kendi öyküsünü anlattığı, izleyicinin var olan konuşmaları seyretmekten çıkıp, ele alınan meselelere yorumlarıyla aktif olarak katıldığı “izleyici tartışma programları” kategorisinde değerlendirilebilecek “gündüz kuşağı kadın programları”, yukarıda özetlenen argümanlar ışığında etnografik incelemeye tabi tutulmaktadır. Çalışmanın amacı kamusal, sosyalleşme gibi kavramlar etrafında gündüz kuşağı programlarının katılımcılarının kendilerini bu programlarda nasıl konumlandıklarını, oluşturdukları sosyal ortamın politik bir kamusal alana olanak sağlayıp sağlamadığı sorgulamasıyla tartışmaktır.

anahtar kelimeler: kamusal alan, gündüz kuşağı programları, medya ritüelleri, medya etnografisi, izleyici katılımı

Giriş

Gün geçtikçe artan oranda kullanılan Facebook, Twitter vb. sosyal medya olanaklarına rağmen, gündelik hayatın rutinine eşlik eden televizyon hâlâ ortalama medya kullanıcısının hayatında en çok yer tutan iletişim aracıdır. Özellikle alt-orta sınıflar açısından televizyon temel eğlence, bilgilenme ve vakit geçirme aracı olma özelliğini sürdürmektedir. İnternet, televizyon ve bilgisayarın bir arada kullanılması yönünde gelişen teknolojik yönelimler de televizyonun merkezi konumunu koruduğunu göstermektedir. Sokağa çıkma, evin/yaşanılan muhitin dışına, uzaklara gitme, farklı sosyal ortamlarda bulunma, bilgiye çok çeşitli kanallardan ulaşma ve ekrandan akan enformasyon yığınına müzakere etme imkânları kısıtlı olan çoğunluk için televizyon bir tür toplumsal katılım olanağı olabilmektedir. İzleyici katılımı sağlayan televizyon programları, temsili bir mekanizma olmanın ötesinde, yarattığı etkileşimli ortamla farklı seslerin duyulurluğu açısından olumlu anlamda değerlendirilmektedir. Öte yandan akışkan yapısı, denetim ve kontrol mekanizmalarının sınırladığı hareket alanı ve yayıncılığın izlenirlik elde etmeye odaklı yapısı gereği televizyonun önerdiği kamusal tartışılmakta ve sorgulanmaktadır. Program yöneticisinin çizdiği sınırları ihlal etmeme, programın enerjisini düşürmeme, genel geçer doğruların dışına taşmama ve geleneksel ahlaki kabulleri zorlamama “koşulu” ile gerçekleşen müzakere ortamıyla medya, kamusal potansiyelinin edimsellik kazanması, açığa çıkması önünde çok sayıda engelle sahiptir. Bu yönüyle medya kamusal için ancak, gerçekleştirilebilirliği kimi koşullarla birlikte düşünülebilen bir olanak olarak ele alınabilir.

Gündüz kuşağında yayınlanan ve genel kabulde “kadın programları” olarak adlandırılan yayınlar geçmişte daha çok, kadınların aile içinde yaşadıkları problemleri, stüdyo izleyicilerinin katılımıyla “tartışma” biçiminde seyretmiştir. Bugün ise “kadın programları” dendiğinde çoğunlukla eğlence, el becerisi ve ev işleri konusunda bilgilendirme, kayıp bulma, evlendirme vb. işlevlerin ağırlık kazandığı televizyon programları anlaşılmaktadır. Aile içi sorunları tartışma ve çözüm üretme iddiası taşıyan ve öğle kuşağında yayınlanan “tartışma” programları 2005 yılından sonra düşüşe geçmiştir.¹ 2010 yılına gelindiğinde, izleyici katımlı “tartışma” işlevinin sabah kuşağı programlarında yoğunlaştığı görülmektedir. Gündüz kuşağı, ev kadınları ve emekliler başta olmak üzere, ortalama izleyicinin bilgi edinme, başkalarının sorunlarına tanık olma, eğlenirken düşünme, vakit geçirme aracı olmaya devam etmekte, çok sayıda kadın, sabah ve öğle kuşağında stüdyoları doldurmayı sürdürmektedir. Bu çalışmada, “kadın tartışma programları”² olarak adlandırılması tercih edilen izleyici katımlı gündüz

1 Özellikle 2005 yılında, aile içi sorunların kişiler ve taraflar hedef gösterilerek, ifşa edilerek irdelenmesi nedeniyle öğle kuşağında yayınlanan programlara katılan kişilerin hayatlarının tehlikeye girmesi, ölüm vakalarının yaşanması, ve şikayetler nedeniyle, kadın tartışma programları, zamanla içerik ve biçim değiştirmiş, 2010 yılına gelindiğinde ise sayıca oldukça azalmıştır.

2 Çalışmada, gündüz kuşağında yayınlanan izleyici katımlı programların “kadın tartışma programları” olarak adlandırılmasının nedeni bu programların, “tartışma, sorunlara çözüm yolları önerme” iddiasıyla, gündüz kuşağında yayınlanan diğer kadın programlarından kendilerini ayırmalarıdır. Sabah kuşağında yayınlanan kadın programları eğlenceye ve ünlü konuk ağırlamaya

kuşağı tartışma programlarının stüdyo katılımcıları ve ekran başı izleyicilerinin kendi dilinden, onların buldukları yerden bakmaya çalışarak, başka bir deyişle, etnografik bir yaklaşımla, kamusal katılım ve televizyonun sunduğu kamusal olanağı tartışılmaktadır. Gündüz kuşağı ilk bakışta, ağırlıkla ev içi ile sınırlanmış hayatlar yaşayan kadınlar için, gerek ekran başında gerekse stüdyolara giderek yayınlara katılmaları, seslerini duyurmaları, aile içinde yaşanan sorunların dile getirilmesi, çeşitli konularda farklı kişilerce fikir alışverişinde bulunulması açısından bir tür kamusal katılım olanağı olarak görülebilir. Ancak bu noktada katılımın nasıl ve hangi zeminde tesis edildiği belirleyici olmaktadır.

Türkiye’de *talk show* ve genel olarak “tartışma programları” üzerine yazılmış, sınırlı sayıda da olsa makaleler bulunmaktadır. Beybin Kejanlıoğlu ve Nilüfer Timisi’nin (1993) “Talk show ve Alımlama: Bir Örnek Olay: Laf Lafı Açıyor” adlı çalışması Türkiye’de *talk show* türünün ilk örneklerinin izini arayan ve yazıldığı dönemde yayınlanan bir *talk show* programının izleyiciler tarafından nasıl alımlandığını ortaya koymaya çalışan, bu açıdan da ilk sayılabilecek bir örnektir. 1995 tarihli *Birikim* dergisinin “Medya ve Siyaset Meydanı” dosyasında Beybin Kejanlıoğlu’nun “Kamusal Alan, Televizyon ve Siyaset Meydanı” makalesi, haber gündeminden kaynaklı sorunları “tartışma”ya açma iddiasındaki *Siyaset Meydanı* programını, televizyonun kamusal alan işlevini sorgulayarak inceleyen bir çalışmadır. Mutlu Binark ve Peyami Çelikan’ın (1998) *Ki* dergisinde yayınlanan “Mahrem’in Müzakereye Çağırılması ve Yıldı Örneği: Mahrem Alandan Pop-Mahrem Alana” başlıklı makaleleri, gece talk showlarının Türkiye örneklerinden biri *Beyaz Saçlı Prens Yıldı* programı üzerinden, kamusal alanın dışında bırakılan konuların ve mahrem alanın kamusal alana taşınmasını sağlayan *talk show* örnekleri ile ağırlıkla özel ilişkilerin ifsaatı işlevi görenler arasındaki farka odaklanarak metnin analizi yaparlar. Gündüz kuşağı talk showlarında kültürel kimliklerin temsiliyeti sorunu üzerinden *Ayşe Özgün Talk Show* adlı programı inceleyen Zerrin Ertan Keskin (2001), yine metnin analizi üzerinden giderek Türkiye’de talk showlar üzerine yapılan araştırmalar literatürüne katkıda

ağırlık vermekte, sağlık, cinsellik, ev işleri, çocuk bakımı gibi konularda bilgilendirici olmayı amaçlamaktadır (Seda Sayan’ın her yeni yayın döneminde farklı ama birbirine benzer adlar alan, format olarak kimi değişiklikler yapılırsa da temel özellikleri değişmeyen sabah programları gibi). Sabah kuşağındaki bu programlar zamanla öğle kuşağında yayınlanan programların gördüğü ilgiyi hesaba katarak “sorun çözme, yardım etme, dertleri dinleme” gibi misyonlar üstlenmeye başlamışlardır (Sabahları 9.00-12.30 arası ATV’de yayınlanan *Müge Anlı İle Tatlı Sert* programı örnek gösterilebilir). Öğle kuşağında yayınlanan kadın programları birbirinden farklı formatlara sahiptir. Bazıları sabah kuşağına benzer biçimde ünlü konuklar, müzik, yemek tarifleri, el becerilerine yönelik eğitici faaliyetler ve eğiticilik işlevi adına uzmanların yorumları eşliğinde, yan unsur olarak “sıradan” kişilerin sorunlarının dinlendiği programlardır. *Esrâ Erol’la Evlen Benimle*, *Zuhal Topal’la İzdivaç*, *Deryalı Günler* gibi programlar öğle kuşağında eğilimin eğlence, el becerileri, evlendirme/arabuluculuk gibi içeriklere doğru olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada, *Ayşe Özgün* öncülüğünde başlayan, Yasemin Bozkurt ve Serap Ezgü örnekleriyle süren, zamanla yeni formatların, yeni “yıldız” sunucuların eklendiği (Ayşenur Yazıcı, İnci Ertuğrul, İkbâl Gürpınar vd.) bir “tartışma/forum” biçiminde yürüten, program tanıtımlarında da bu yönlerini vurgulayan, ağırlıkla, izleyici ve konuk olarak “sıradan” kadınların sorunlarının “tartışıldığı” programlar, medyada kamusal katılım unsurunun gündüz kuşağındaki görünümünün sorunsallaştırılması için en uygun örnekler olmaları kabulüyle incelenmiştir.

bulunmuştur. Nur Betül Çelik'in (2000) "Talk Showlarda Kadına Yönelik Şiddet ve Kadın İmgesi" adlı incelemesi talk showlarda kadın imgelerinin, kadına özgü özne konumlarının nasıl kurulduğunu, araştırmanın yapıldığı dönemde yayınlanan çeşitli *talk show* programlarının anlatsal özelliklerine bakarak ortaya koymayı amaçlamıştır. Ülkü Doğanay'ın 2003 yılında yayınlanan *Demokratik Usuller Üzerine Yeniden Düşünmek* kitabı, *Siyaset Meydanı*, Teke Tek, Ateş Hattı gibi televizyon tartışma programlarını demokratik müzakere koşulları açısından değerlendirmiştir. Kamusal alan tartışmaları ile ilgili Türkiye'de yayınlanmış en kapsamlı kitap olan, Meral Özbek tarafından derlenen *Kamusal Alan*'da yer alan, Eser Köker'in (2004) "Saklı Konuşmalar" adlı çalışması ise kadın kamusal alanının konuşma aracılığıyla kurulması fikrinden hareketle konuşma'nın, konuşabilirliğin toplumsal cinsiyet örüntüleri ile ilişkisini kamusal-özel ikiliği sorgulamaları ile birlikte ele alarak, özellikle "kadın programı" kategorisi altındaki programlara yönelik eleştirel bir analiz için çerçeve sunmaktadır. Yine Köker'in "Medyadaki Hak İhlalleriyle Baş Etme Stratejileri" başlıklı yazısı sabah kuşağında yer alan, kadınların katıldıkları "konuşma programları"ını hem kadınların özel yaşamlarında karşılaştıkları sorunları konuşabilmeleri anlamında bir olanak hem de kadınlara yönelik politik bilgi ve enformasyon aktarımının sınırlı tutulması bakımından kadın yurttaşın hak ve özgürlüklerinin kullanım alanlarını bilmesinin önünde bir engel olarak iki yönüyle değerlendirmektedir. Türkiye'de kadın programları üzerine yapılmış son çalışma Emel Baştürk Akça ve Hasan Akbulut'un, 2008 yılında *İletişim Araştırmaları* dergisinde yayınlanmış makaleleridir. Baştürk Akça ve Akbulut makalelerinde "kadın programları" kategorisindeki *Sizin Sesiniz ve Kadının Sesi* programlarını tür, anlatı ve format açısından incelemiştir.

Bu çalışmanın özgünlüğü, etnografik yöntemle, üzerinde sıkça tartışılan gündüz kuşağı programlarını "içeriden" bakarak anlamaya çalışmasıdır. Sınıf, ırk ve kültüre göre değişen kadın deneyimleri, "kadın programları" ifadesi içindeki "kadın"ları, farklılıkları ve benzerlikleri ile daha "yakından" incelemeyi gerektirmektedir. Bu bağlamda, çalışmada etnografik araştırmanın sunduğu olanaklarla, "gündüz kuşağı programları kadın sorunlarına dair çözümler üretebilme potansiyeline sahip midir? Dolayısıyla medya bir kamusal katılım ve müzakere alanı olabilir mi?" sorularına yanıt aranmıştır.

Kamusal Alan, Medya ve İzleyici Katımlı Programlar

Kamusal alan Habermas için (1962/1997)³, eleştirel aklını kullanan özel-kolektif kişiler topluluğunun alanıdır. Bireysel özerkliğin tesis edildiği özel alanda ise birey kimliğini edinir ve öznelleşerek özgürlüğünü elde eder. Oysa Arendt için (1958/2003), kimliklerin kamusal alandaki söz ve eylem içerisinde belirlenir. Habermas ve Arendt'in kamusal ve özel'e ilişkin bu farklı yaklaşımları, liberal ve cumhuriyetçi siyasal argümanların kamusal ve özel alana ilişkin temel ayrışma noktasını da işaret etmektedir. Habermas'ın kamusal alanı devlet aktivitelerinin

3 Parantez içinde, eserlerin orijinal dilde yayınlandıkları tarihlere, tartışmaların anlaşılabilirliği açısından yer verilmiştir.

eleştirildiği ve özeline devletle yüzleştiği alandır. Önemli olan nokta, gerek kamusal gerekse özel alan sınırına giren konuların, tekil kimliklere ait meselelerin, siyasallıktan uzaklaşmadan, rasyonel bir söylem içinde müzakere edilmesi, bir uzlaşım noktasına varılmasıdır. Arendt ise tekil kimliklerin ve çıkarların ötesinde, "yurttaşlık" kavramı üzerinde durur. Yurttaşlar "ortak iyi" için kamusal alanda bir araya gelir, çekişme ve bir aradalık, ortaklaşa eylem ve sözün alanıdır kamusal alan. Kamusal yaşamı, farklı insanların ortak bir dünya yaratma fırsatı olarak değerlendiren Arendt için kamusal alanı tanımlayan anahtar sözcükler farklılık, çoğulluk, iletişim, diyalog ve özgürlüktür (Berktaş 2002). Arendt'in kamusal alanı etkileşime dayanan, çoğul bir katılımın sağlandığı ve farklılıkların ortaya çıkmasını sağlayan bir müzakere ortamıdır.

Habermas, *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*'nde "liberal kamusal alan"ın tartışılan ve müzakere edilen, "kamusal gövde"yi oluşturan bireylerden söz ederken burjuva kamusal alana paralel olarak 18. yüzyılın ikinci yarısında gelişen, "edebî gazeteciliğin" önemine vurgu yapar. Politik bir gazetenin ortaya çıkması, özgürlük ve kamuoyu için mücadeleye, yani bir ilke olarak kamusal alan için mücadeleye katılmak anlamına gelmiştir. Ancak İngiltere, Fransa ve ABD'de yaklaşık olarak aynı zamanlarda, 1830'larda "ticari gazeteciliğin" yaygınlaşması ve kitle iletişim araçlarının gelişimi kamusal alanın dönüşümünde etkili olmuştur. Basın ve propagandanın bir arada anlaşılmalıya başlandığı bir yayıncılığa doğru geçiş aynı zamanda kamusal gövdenin yüksek eğitim aracılığıyla yaratılmış tutarlılığına da bir müdahale anlamına gelmiştir. O zamana dek özel alan içine hapsedilmiş olan çatışmalar kamusal alana girmeye başlamıştır. Habermas'ın burada kast ettiği "çatışma", birbiriyle çatışan "özel çıkarlar"dır (Habermas 1997). Böyle bir ortamda "kamuoyu" özel çıkarların tanıtım ve reklam işlevlerine indirgenmiş ve kamusal alanı yitirmiştir (*non-public opinion*). Kamusal alanı eleştirel işlevini kaybetmiştir. Habermas'a göre medya, toplumu özel (*private*) ve parçalanmış bireylere dönüştürerek, kurucu iktidara muhalefet edebilecek rasyonel-eleştirel kanaat oluşturabilen kamuların gelişmesini, yarattığı "sözde kamusal alanlarla" (*pseudo-public sphere*) engellemekte, politik müzakere şova dönüşmektedir. Bu koşullarda temsiliyet ve görünürlük rasyonel müzakereye göre daha ağır basmaktadır (Livingstone ve Lunt 1994: 10-19). Paolo Carpiğnano vd. (1990: 37) Habermas'ın özel çıkarların halkla ilişkiler faaliyetleri ile kültürel ürünlerin metalastığı ve kamusal alanın manipulatif kamusal alanı dönüşüğü fikrine katılır. Siyasal yaşama kamunun katılımı azalmış ve eleştireliliğini yitiren kitleler için devlet ve ticari amaçların hâkimiyetindeki medya eylemin yerini almıştır. Ancak burjuva kamusal alanının, geleneksel toplumun sınıfsal ayrımlar temelli yapısına karşılık statü eşitliği iddiasına rağmen "yeni kamu" gerçekte ayrıcalıklı bir entelektüeller sınıfı yaratmıştır. Kamuya dâhil olabilmek ve kabul edilebilmek ancak "pazar"ın uzantısı olan kültürel metalara erişilebilmekle mümkün hale gelmiştir.

Habermas rasyonel müzakerenin çeşitli koşullarda elde edilebileceğine yönelik açık bir kapı bırakmıştır. Ona göre çıkış yolu, bireylerin örgütlü hareket etmeleri, rasyonel iletişimin evrensel normlarının pratiğe geçirildiği kamusal

söyleme ulaşma koşullarının oluşturulması ve demokratik katılımın, bireylerin temel hak ve özgürlüklerini güvence altına alan yasalarla hayata geçirilmesidir. Yurttaşlar genel yarara ilişkin meseleler hakkında, kısıtlanmamış bir tarzda, toplanma, örgütlenme, kanaatlerini ifade etme ve yayınlama özgürlükleri garantilenmiş olarak tartışabildiklerinde kamusal bir gövde biçiminde davranmış olurlar. Bu tür bir kamusal gövdede üretilen bilginin muhataplarına aktarılmasını ve onların etkilenmesini mümkün kılan araçların içinde yine gazeteler, dergiler, radyo ve televizyon, kamusal alanın iletişim araçlarıdır (Habermas, 1964/ 2004).

Habermas'ın 18. yüzyıl "bağımsız" basınının mitsel idealleştirimini eleştirenler, basının büyük bölümünün 18. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar organize çıkar grupları tarafından bir tür siyasal kontrole maruz bırakıldığını savunurlar (Curran 1993: 231). Geoff Eley'nin 1990'da yayınlanan "Nations, Publics, and Political Cultures: Placing Habermas in the Nineteenth Century"⁴ adlı makalesinde burjuva kamusunun homojen olmadığını altı çizilir. Eley (1992) burjuva kamusal alan ve onun ürünü olan "burjuva basınının" dışlayıcılığına değinerek, burjuva kamusunun Habermas tarafından aşırı stilize edilerek idealleştirilmesini eleştirir. Habermas'ın ortaya koyduğu biçimde sadece 19. yüzyıl ve sonrası, kapitalizmin ve kitle iletişim araçlarının gelişim süreci ile değil başlangıcından beri var olan bir sorun olarak kamusal alanın dışlayıcılığı, kamusal alan üzerine kurulan bir medya eleştirisinin üzerinde durması gereken en önemli noktadır. Dışlayıcılığa değinen bir başka eleştiri Nancy Fraser'dan (1992/2004) gelir. Fraser, Habermas'ın demokratik kamusal alanın ideal örneği olarak ortaya koyduğu burjuva kamusal alanında elde edilen, ekonomik, ideolojik ya da toplumsal cinsiyet faktörlerince şekillenen statü farklılıklarını yok sayarak, başka bir deyişle "paranteze alarak" herkesin eşit erişim olanağı olan "yegâne" müzakere ortamı kurgusunu eleştirirken 21. yüzyıl kamusal alanlarının da eleştirisini yapmaktadır. Bağımlı grupların ya da kamusal alanlardan dışlananların katkıları gerek gündelik hayat bağlamında gerekse "resmi" kamusal alanlarda marjinalleştirilmektedir. Burjuva kamusal alana özgü ekonomi politik ise bu baskıları çoğaltacak unsurlar barındırmaktadır. Kamusal alanda görüşlerin dolaşımı için destek oluşturan medya kar amacıyla işletilir ve pazar için rekabet temeldir. Bu da eşit katılımın maddi araçlarına eşit olarak erişmeyi engeller (Fraser 2004: 114). Medya, müzakere ortamına katılımı "eşitlik" idealine ulaşılmış "gibi" bir ortam sağlayarak aslında "tahakküm" ve ezilmenin daha geniş bir bağlama oturmasına aracılık etmektedir. "Çoğul kamuların" varlığında, toplumsal eşitsizlikleri paranteze almanın ötesinde, toplumsal eşitlik ve kültürel çeşitliliğin bir arada olduğu, kapsayıcı ve farklılıkların katılımının sağlandığı bir kamusal alan kolay olmasa da mümkündür. Burada sözü edilen "katılım" Fraser'ın farklı değerlere ve retoriklere sahip gruplardan oluşan "madun karşıt kamular" kavrayışında ortaya koyduğu "kendi sesinle" konuşabilme kendi deyiş ve üslubunu kullanarak kendi kültürel kimliğini hem oluşturma hem de ifade etmeye karşılık gelmektedir.

4 Makaledeki görüşleri ilk olarak 1989 yılında North Carolina Üniversitesi'nde düzenlenen bir konferansta dile getirmişti.

Esasen Habermas (1997) burjuva kamusunun içindeki rakip kamusalılıkların göz önünde bulundurulması gerektiğini, başta Eley'inkiler olmak üzere birçok eleştiride haklı bulunduğu yönler olduğunu söylediği *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*'nün "1990 Baskısına Önsöz" bölümünde kabul eder. *Önsöz*'de Habermas'ın üzerinde durduğu bir diğer nokta, Negt ve Kluge'nin 'proleter kamusal alan'ıyla karşılaştırılmasını önerdiği *plebyen kamusalılığıdır*. Günter Lottes'in 18. yüzyılın sonunda, radikal entelektüellerin etkisi ve modern iletişimin koşulları altında, kendi örgütlenme biçimlerine, pratiklerine sahip yeni bir siyasal kültür olarak adlandırdığı *plebyen kamusalılığına*⁵ gönderme yapan Habermas kültürel ve siyasal açıdan seferber olmuş alt tabakaların dışlanmasının, hegemonik kamunun yanında ve ona teğet durumda bir plebyen kamusalılık oluşturduğunu teslim eder.

Yine *Önsöz*'de Habermas kadınların burjuva kamusundan dışlanışını vurgulayan ve bu noktayı göz ardı ettiğini söyleyen feminist literatürün de katkısını önemli bulmaktadır. Habermas bu tartışmaya "kadınların burjuva kamusundan dışlanışı, işçiler, köylüler ve "ayaktakımı" ile aynı biçimde mi olmuştur?" sorusu ile katkıda bulunur. Her iki kesimin de siyasal kanaat ve irade oluşumuna aktif katılımı engellenmiştir. Demokratik katılım haklarının genişletildiği ve sınıfsal mağduriyetlerin sosyal devlet düzenlemeleriyle telafi edilmeye çalışıldığı süreçte toplumun ataerkil karakterine dokunulmaması, siyasal kamunun kadınlar lehine bir dönüşüm yaşamasını engellemiş, cinsiyet ayırımına bağlı mağduriyet ortadan kaldırılamamıştır (Habermas, 1997: 21-22).

1981 yılında yayınlanan *İletişimsel Eylem Kuramı* ile Habermas kuramsal bir revizyona giderek, daha iyimser bir tablo çizmiş ve "ideal konuşma durumları"⁶ ile birlikte kamusal alanın canlanabileceğine inanmıştır (Habermas, 2001). *Between Facts and Norms* çalışmasında da (1992) Habermas 20. yüzyılda sivil toplumun artan önemine dikkati çekerek ideal bir kamusal alanın sivil toplumdaki ayrı düşünülemediğinden söz etmiştir. Kaynağını "yaşam dünyası"⁷ndan

5 Plebyen kamusalılığın ortaya çıkması, küçük burjuva ve alt tabakaların hayatlarının tarihsel gelişiminde özgül bir evreyi tanımlar. Bir yanıla onu örnek aldığı için burjuva kamusunun bir türüdür. Diğer yandan, burjuva kamusunun özgürleştirici potansiyelinin yeni bir toplumsal bağlamda serpilip gelişmesini sağladığı için, bundan daha fazla bir şeydir. Plebyen kamusalılık, bir anlamda, toplumsal önkoşulları ortadan kalkmış bir burjuva kamusudur (Habermas, 1997: 19).

6 'Kamusal diyalog', ideal bir kamusal alanda yurttaşların dâhil olduğu pratik söylemdir. "İdeal konuşma durumları"nın elde edilebileceği söylemsel kamusal alanın diğer nitelikleri şöyledir: Her katılımcının konuşmayı başlatma, soru sorma, tartışmayı sorgulama ve öneri yapma açısından eşit şansı olması; Herkesin belirlenmiş olan konuşma konularını sorgulama hakkı olması; Herkesin istek, arzu ve duygularını ifade etmede eşit şansı olması; Konuşmacıların bizzat söylem usulünün kuralları ve bunların uygulanma tarzı konusundaki savlarını ve eğer bu konuşma sürecinde dışlanmışlarsa konularını özgürce ortaya koymayı kısıtlayan iktidar ilişkilerini konu etmekte özgür olması (Özbek, 2004: 62-63).

7 "Yaşam dünyası" hem özel hem de kamusal alanlar içerir. "Yaşam dünyası"nın özel alanı aile ve yakın ilişkiler, kamusal alanı ise politik katılım, tartışma ve fikir oluşumunun alanıdır. Yakın ilişkiler ve kamusalılıktan korunma ile karakterize olan "yaşam dünyası"nın özel alanının çekirdeği akrabalar, arkadaşlar, ahabpalar ile olan karşılaşmaların kurucu ögesidir. Kamusal alan ise bu özel alanı tamamlayıcı unsurdur (Habermas, 1996: 354). "Yaşam dünyası"nın devlet ve ekonominin alanı olan "sistem dünyası" ile bağlantısı kamusal alanla kurulmaktadır.

alan kamusal alan, sivil toplumun desteğiyle politik bir iletişimsel yapı olabilir (Habermas, 1996: 366).

Ancak kamusalılık için yeni olanaklar düzleminde ortaya koyduğu argümanlar bir yana, kamusal alan ve medya tartışmalarında Habermas en çok *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*'nde öne sürdüğü fikirleriyle eleştirilmeye devam etmiştir. Kamuoyunun ortadan kalkarak yerini reklamcılık, tanıtım gibi ticari faaliyetlere bıraktığı, kitlelerin tecimsel çıkarlara hizmet eder hale gelen kitle iletişim araçlarının manipule edildiği ve ideal kamusal alanın yitirildiği tespitiyle Habermas'ın kitle toplumu eleştirisine, medyanın etkisinin sınırlı olduğunu, kitle toplumunun Habermas'ın korktuğu kadar pasif ve uysal olmadığı yönündeki karşıt fikirlerce meydan okunmuştur. İzleyici homojen bir kitle değildir ve medyanın sunduklarına eleştirel yanıtlar verebilir. Alımlama analizleri de bu kabulden hareketle izleyicinin izleme-alımlama ediminin farklılığını ve sofistikeliğini göstermiştir. Kitle iletişim araçlarının gelişmesini kamusal alan için olumlu kabul edilebilecek yönüyle ele alan bakış açıları, yeni kamusal alanların uzamsal sınırlamaları aştığını ve kamusal alanın "uzamsızlaştığını" (*despatialization*) savunur (Dahlgren 1996). Kamusal-özel ayrımını bozan, zaman ve mekan sınırlamalarının aşılması, bireylerin özel alanlarında, örneğin evlerinde otururken bile, kamusal alana dahil olabilmeleri ile (telefonla yayına bağlanma vb.) kamusalılık daha erişilebilir hale gelir.

Bir başka eleştiri, yayın kuruluşlarının homojen olmadığını vurgulayarak medya eleştirisinde farklı ülkelerin yayıncılık deneyimlerinin belirleyici olduğunu göstermekle birlikte, aşırı idealize etmenin de fazla karamsar bakmanın da kusurlu olacağına işaret etmektedir (Curran 1993). Curran'ın (1993: 238-243) önerdiği "radikal demokratik medya kuramı"na göre "kabul edilebilir bir medya sistemi" tüm siyasal ve ekonomik çıkarların kamusal alanda temsilini sağlamalı ve bu çıkarları popüler anlatılar içinde de ifade edebilmelidir.

Nicholas Garnham (1994) dolayımlanmış ilişkisel ortamlar sunan medyayı kamusal alan kavrayışı içinden analiz ederken, Habermas'ın kuramının temelde aynı fiziksel mekânda gerçekleşen yüz yüze iletişim modeline dayandığını göz önünde bulundurmak gerektiğini hatırlatır. Bu nedenle kamusal alan olarak medyayı değerlendirirken, kişilerarası ilişkiler düzleminde kurulmuş bir kamusal alanın talepleri değil, endüstrileşmiş bir yapının içinde gelişebilecek demokratik sorumluluk sistemleri arayışı üzerinden giden bir eleştiriye ulaşmak elzemdir. Garnham'a göre, kendi içinde çoğullukları olan çeşitli kamusal alanlardan söz edilse de tek bir kamusal alanda-uluslararası bir kamusal alanda- küresel pazar güçlerine küresel bir yanıt vermenin politik olanakları elde edilebilir. Garnham, bir yandan sembollerini yaratan iktidarın diğer yandan da bunları dağıtan kanallara erişimin hiyerarşik olarak yapıldığı, hiyerarşik olarak yapılmış ekonomik üretim ve mübadele sistemiyle sıkıca bütünleşmiş bir sembolik sistemde özgürleşmenin küresel olanaklarını sorgulamıştır. Benzer biçimde Graham Murdock da (1992) yeni kültürel oluşumları dikkate alan uluslararası boyutta kamusal medya politikalarının önemine dikkati çekerken farklılıkları tanıyan

ve ihtilafları hoş gören yeni bir kamusal uzam geliştirmek gerektiğini belirtir Murdock'a göre (akt. Kejanlıoğlu, 2004) teknolojik gelişmelerin getirdiği medya bolluğunun çeşitliliği garanti etmemesinin yanı sıra uluslararası düzeye ulaşan ekonomik yoğunlaşmanın ürünü medya devleri aynı ürünü farklı araçlarla pazarlamakta bu da içeriklerde tek tipleşmeye neden olmaktadır.

John Keane de (1995) Garnham ve Murdock gibi yeni bir kamu hizmeti yayıncılığı perspektifinden söz etmek gerektiğini savunmakla birlikte onların aksine yeni medyanın yeni kamusal alanların önünü açtığını savunarak yeni teknolojik gelişmelere ilişkin daha olumlu bir değerlendirme yapmaktadır. Keane heterojen ve farklı büyüklükteki *mikro*, *makro* ve *mezo* kamusal alanlar oluştuğundan söz eder. *Mikro kamusal alanlar*, içinde toplumsal hareketlerin geliştiği küçük gruplar, örgütler, inisiyatiflerdir. Gizli birer kamusal alandırlar ve güçlerini örtük olmalarından alırlar. *Mezo kamusal alanlar*, izleyen, okuyan, dinleyen, uzak mesafelerdeki milyonlarca insanı kapsar. Büyük yayın kuruluşları dolayısıyla işlerler. Siyasetle iç içedirler. Örneğin televizyonlardaki tartışma programları ya da birer ticari medya figürüne dönüşen siyasetçiler kamu hizmeti yayıncılığına ait unsurların ticari medyada neye dönüşebileceğini ve nasıl sürdürülebileceğini gösterir. *Makro kamusal alanlar* yüz milyonlarca insanı kapsayan, ulus aşırı ve küresel düzeydeki tartışmalara sahne olan, medyanın uluslararası yoğunlaşmasının bir sonucu oluşan alanlardır (Keane 1995: 9-16). Özetle Keane kamusal alanların ticari medyaya rağmen ve onun içinde oluşabildiğini, her türlü iletişim aracının (bu telefon da olabilir internet de) sunduğu yeni tartışma, bir araya gelme ortamında uzamsal sınırlılıkların aşıldığı yeni bir yurttaşlık anlayışı doğduğunu öne sürer. Garnham (1995) Kean'e cevaben aynı dergide (*Communication Review*) yayınlanan makalesinde Kean'in yeni kamusal alanları tarif ettiğini ancak nasıl işlediğini anlatmadığını, kamusal tartışmaların nasıl temsili politik eyleme dönüşeceği konusunda herhangi bir yanıt önermediğini söyler. Kean'in (1995b) Garnham'a yanıtı ise Garnham'ın modern yaşamın gerçekliğinden kopuk olması ve nostaljik demokrasi algısı içinde (ortak amaç", "ortak iyi" gibi kavrayışlar modern demokrasilerde karmaşık ve tartışmalı hale gelmiştir) gelişmesi gerektiğine işaret ettiği tek bir ideal kamusal alan düşününün bireysel farklılıkları, çoğullukları ve somut pratikleri değerlendirmede zayıf kaldığı yönündedir.

Kamusal alanlar farklı mecralarda, farklı içerimlerle ve katılımcı tipleri ile gerçekleşebilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, 'iletişimsel eylem kuramı'nda (Habermas 2001) ortaya konan, başarı yerine karşılıklı anlamaya yönelik, iknanın ancak tarafların gerekli gördüğü koşullarda gerçekleştiği normatif bir müzakere ortamı çeşitlilikler içeren kamusal alanlarla sorgulanmaktadır. Rakiplerin söylemek istediklerini anlamanın ötesinde taraftar toplama, duygulara seslenerek kabul edilirliliğini artırmak isteyen kişilerin oluşturduğu -protestocular, siyaset tartışmaları vb.- kamusal alanlar müzakerenin kapsam ve sınırlılıkları üzerinde yeniden düşünmeyi gerektirir.

İzleyici katılımlı televizyon programları, medyanın sunduğu müzakere ortamlarının çeşitliliği açısından önemli bir örnektir. Özellikle gündüz kuşağında yayınlanan programlarda bir tür "mahremiyet tiranlığı" (Sennett, 1996) ile karşı karşıya olunduğu ve sıradan insanların sorunlarının kötüye kullanıldığı yorumlarının yanı sıra, bu tarz programların göz ardı edilen, suskunlaştırılan grupların seslerinin kamusal alanda elde etmesi açısından da değerlendirildiği görülmektedir (Butsch, 2009). "Konuşma televizyonu" kavramını kullanan Gini Graham Scott (1996), gündüz kuşağı konuşma televizyonunda, insanların kışkırtıcı karşılaşmalar ve buluşmalarla, henüz iyileşmemiş ve iyileşmeye hazır da olmayan psikolojik yaralarının ortaya dökülmesinin yarattığı tehlikelere işaret eder. Carpignano vd. kamusal alanı (1990) tartışma programları üzerinden televizyonun sunduğu olanaklar içinde sorgulamış ve "izleyici olarak kamu"yu aramıştır. Carpignano vd. için talk showlar kamusal alanın canlanmasında, kamusal müzakere için gündemler oluşturarak ve tartışma konuları ortaya atarak önemli bir rol üstlenmektedirler.

Sonia Livingstone ve Peter Lunt (1994), John Kean'ın çoğulluk ve medyanın somut pratikleri vurgusuna daha yakın duran bir değerlendirmeye televizyonun nasıl bir kamusal uzam olduğunu doğrudan, televizyondaki "izleyici tartışma programları"ni inceleyerek ve programların katılımcılarıyla görüşerek anlamaya çalışmıştır. Livingstone ve Lunt'un temel savı izleyici tartışma programlarının, Habermascı "kamu yararı için bir uyuşum arayışıyla güç eşitsizliklerinin aşılabildiği "burjuva kamusal alanı" kavrayışına da, daha az güçlü olanın da temsil edildiği ve farklılıkların dengelendiği "karşıt kamusal alan" kavrayışına da uymadığıdır (Kejanlıoğlu, 2004). Televizyon bir kamusal uzam sağlamaz ama onu inşa eder. Talk showlarda programların "ev sahipleri" kabul ettiği sürece her türlü konu konuşulabilir ve sonunda katılan kamular farklı sonuçlar çıkarabilirler. Livingstone ve Lunt, Fraser'in (1990) post-burjuva kamusal alan kavramsallaştırmasında ortaya attığı post-burjuva kamusal alanın dört ölçütünü belirleyen soruları izleyici tartışma programları için sorarlar: Programlarda toplumsal eşitsizlikler görünür kılınıyor mu? (Programlara kimler gider? Nasıl seçilirler?) Farklı kamular nasıl farklı biçimde güç kazanırlar? (Kim konuşur, kim sessiz kalır, ne söyleneceğine kim karar verir, müzakere nasıl yönetilir, kim son sözü söyler?) Hangi konu başlıkları kamusal ya da özel olarak adlandırılmaktadır? (Konular nasıl seçilir?) Kamuoyu siyasal ya da toplumsal eyleme nasıl dönüştürülmektedir? (Programların toplumsal değeri ya da etkisi nedir?) (Livingstone ve Lunt, 1994: 34).

Carpignano vd.'nin kamusal alanın yaratılması açısından büyük potansiyel gördükleri talk show'ları analiz ederken izleyici romantizmi yapıldığına dikkat çeken Lisa McLaughlin'e göre (1993), her ne kadar izleyici katılımı önemli ise de asıl unutulmaması gereken, bu programlarda cinsiyetçi söylemlerin, basmakalıp yargıların yeniden üretilmesidir.

Verstraeten ise (1996) anlamlandırma ve emek süreçlerinin, kamusal alanı analiz etmedeki öneminden söz eder. Endüstriyel yapının müdahalelerinin medya profesyonellerinin özerklik sınırlarına etkisi, üretim süreçlerinin bütünlüklü

analizi açısından tamamlayıcıdır. Yapı ve eylem, belirlenim ve özerklik arasındaki ilişki medya mesajlarının gerek üretimi gerekse alınmasında göz önünde bulundurulmalıdır.

Medya-Ritüel-Etnografi: Gündüz Kuşağı Katılımcıları Üzerine Bir Alan Araştırması

Medya Etnografisi

Televizyon izleme davranışlarını doğal ortamında inceleyerek ve izleme ediminin karmaşık toplumsal süreçlerle ilişkisini göz önünde bulundurarak “yoğun betimlemeler”⁸ (*thick description*) yapmayı amaçlayan izleyici etnografisi çalışmaları, inceleme konusu yaptığı kültürel topluluğu kendi özgül koşulları içinde yorumlayarak genellemelere değil, duruma özgü yorumlamalara ulaşmayı hedefler (Morley, 1992). “Medya etnografisi” çalışmaları, televizyon üzerine yapılan diğer araştırmaların eksik bıraktığı insanlık durumlarının, izleyici cemaatlerinin (communities of viewers) toplumsal, politik ve kültürel dinamiklerini anlamaya yönelik bir çaba içine girmiştir (Armbrust, 2004).

Televizyonun etnografik incelemesinde ağırlıklı olarak alımlama çalışmaları yapılmasını eleştiren Abu-Lughod (1997: 112) görüşme yapılan kişilerin gündelik yaşamlarının belli bir kısmını oluşturan televizyon izleme ediminin ve “izleyici” kimliklerinin ötesine geçen bir araştırma zemini tesis edilmesinin önemini vurgular. Bu çalışmada, Abu-Lugod’un eleştirisinde işaret edilen nitelikleri içerecek biçimde, görüşme yapılan kişiler izleyici kimliklerinin ötesinde özel ve kamusal alanda, toplumsal ve politik meselelere karşı belli tutum ve kanaatler geliştiren birer yurttaş olarak ele alınmakta, sosyalleşme olanakları, mahremiyet algıları, aile yapıları ve birer izleyici olarak televizyonla ve izledikleri programlarla kurdukları ilişki bir arada değerlendirilmektedir.

Etnografinin temel varsayımı belli bir süre bir arada olan her insan kümesinin bir kültür geliştireceğidir (Mutlu, 1998: 127). Televizyon stüdyosunda bir araya gelen katılımcıların ya da ekran başında aynı programı sürekli olarak izleyenlerin de belli bir kültürel cemaat oluşturduğu kabul edilebilir. Televizyonun sunduğu “cemaat oluşturma hali”, gevşek, yapılanmamış bir toplumsallık ve “biraradalık” (Couldry, 2003) duygusu yaşatmaktadır. “Medya ritüelleri” kavramını kullanan Nick Couldry (2003) “sosyal gedik”ten kaynaklı boşlukların krize dönüşmemesi için medyanın ritüelistik bir ortam sunduğunu ve alternatif bir sosyalleşme alanı yarattığını belirtmektedir. Oluşan bu ritüelistik ortama da “medyanın ritüel uzamı” adını vermiştir. Ritüelistik ortamda “medya kişisi” ya da ünlülerin varlığında biçimlenebilen davranışlar, stüdyonun düzenlenişi, canlı yayın vb. belirleyenler üzerinden bakıldığında belli kalıp eylemlerin, uzamın ana hatlarını

8 Antropolog Clifford Geertz’in 1973 tarihli *The Interpretation of Cultures* adlı çalışmasında kullandığı “yoğun betimleme” kavramı davranışları, bağlamı içinde ve içerdiği sosyo-kültürel anlamlarla birlikte derinlemesine yorumlamaya karşılık gelmektedir

oluşturduğu düşünülebilir. Öte yandan gündelik yaşamda bireylerin biriktirdikleri mitler, inanışlar, ortaklaşmalar ve çatışmalar da medya dolayısıyla oluşmuş sosyal uzamdan ayrı düşünülemez.

“Televizyon cemaatleri” sabit birer kültürel topluluk oluşturmazlar. Geçiciliği ve akışkanlığı ile televizyon cemaatleri, antropolojinin araştırma konusu olan diğer insan topluluklarından ayrılır. Bir televizyon programının stüdyo izleyicileri, belli bir kültürel form oluştursalar da, izleyicilerin her biri, beraberlerinde getirdikleri sınıfsal, etnik, politik vb. farklılıklarla, oluşturdukları cemaati aşan bir kültürel çerçeveye sahiptirler. Öte yandan belli bir televizyon programının “sürekli izleyicisi olmak” ortak paydasında buluşan, farklı kültürel, sınıfsal, sosyal ardyörelere ait insanlar “geçici” de olsa bir kültürel grup oluşturmaktadırlar. Hall’un ifadesiyle “televizyon, birbirinden farklı hayatların, ayrı parçaların “imgesel” bütünleşmelerinin aracıdır” (Spitulnik, 1993).

Alan Araştırması: Araştırma Evreni, Örneklem ve Bulgular

Tüm bu yöntemsel yaklaşımların ışığında, “kamusallık, toplumsal katılım ve sosyalleşme olanakları açısından gündüz kuşağı kadın programları, katılımcılar için nasıl bir ortam sunmaktadır?” sorusuna yanıt aramak için etnografik yöntem benimsenerek alan araştırması yapılmıştır. Mart-Haziran 2007 tarihleri arasında Ankara ve İstanbul’da yürütülen alan araştırmasında, dönemin izleyiciler tarafından en çok ilgi gören gündüz kuşağı tartışma programlarından olan *Ademler ve Havvalar*⁹ (TRT/Ankara), *İtirazım Var*¹⁰ (ATV/İstanbul) ve *İnci Ertuğrul Sizin Sesiniz*¹¹’in (Flash TV/İstanbul) ekran başı ve stüdyo izleyicileri, stüdyo konukları, onların yakın çevreleri ve ailelerinden oluşan 40 kişi¹² ile stüdyo ve ev ortamında derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. 26 kişi ile Ankara’da,

- 9 Programda her gün, önceden belirlenen konular etrafında konuşulmakta, konuklar, kendi deneyimlerini ve gözlemlerini de aktararak konu hakkındaki fikirlerini söylemektedirler. Kadın ve erkek sayısı gerek konuklar gerekse izleyiciler bakımından eşittir. Programın başlangıcında önce sunucu o gün işlenen konu hakkında yaptığı incelemelerden elde ettiklerini aktarmakta ardından programın uzmanı da konu ile ilgili bilgilendirmeler, tanımlamalar yapmaktadır.
- 10 Canlandırma tiplerin konuk olarak ve davallılar-davacılar kimliğine bürünerek katılımıyla, her hafta bir sorunun, farklı tarafların katılımı ile ve mahkeme salonu ortamı yaratılarak ele alındığı, altı jüri üyeli bir program.
- 11 Uzman psikolog ve bir hukukçu eşliğinde, kayıpların bulunması, aile içi sorunların çözülmesi, sorunları olanlara yardım edilmesi gibi amaçlar taşıyan bir program.
- 12 Görüşülenlerin demografik bilgileri şöyledir :

Yaş ortalaması	Eğitim durumları	Meslek	Medeni Hal	Aileleri
%45’i 40-50 yaş % 30’u 50 yaş ve üzeri %5’i 60 yaş ve üzeri %20’si 16-30 yaş aralığındadır	%35’i lise %25’i ilkokul %20’si yüksekokul mezunu ve açık öğretim öğrencisidir. % 10’u ortaokul %10’u ilkokul terk	%50 ev kadını %30 emekli %10 serbest meslek (esnaf vb.) % 5 öğrenci %5 diğer (işsiz, vardiyalı işçi, yarım zamanlı çalışan vb.)	%70 Evli %15 Bekâr %10 Eşini kaybetmiş %5 Boşanmış	%50’sinin ailesi toprakla uğraşan köylü aileler %30’u işçi %10’u memur %10’u serbest meslek sahibi (esnaf, tüccar vb.)

14 kişi ile İstanbul'da görüşülmüştür. Stüdyo izleyicileri ve programlara konuk olarak katılanlarla görüşmeler ayarlanmadan önce, gerek stüdyo ortamında izleyiciler arasında oturarak, gerek reji odasında bulunarak canlı yayına katılma yoluyla yayın akışı yakından takip edilmiş, katılımcı gözlem için uygun ortam elde edilmiş, yayın öncesinde ve reklam aralarında, katılımcılarla iletişim kurulmuş, özellikle yayına aktif katılım gösterdiği tespit edilen kişilerle görüşme yapmak amaçlanmıştır. Görüşülenler arasında gündüz kuşağının birincil hedef kitlesini oluşturan kadınlara ağırlık verilmesi planlanmıştır. Dolayısıyla görüşülenlerin 29'u kadın 11'i erkektir. Evde görüşme talebi, karşılıklı güvenin inşasını gerektirmiştir. Bu nedenle kimlik gösterme, mesleğini ve kendini detaylı tanıtmaya, araştırmayı anlatma gibi çözümlerle izleyici ve konuklar görüşmeye ikna edilmişlerdir. Ancak bunu başarmak Ankara'ya oranla İstanbul'da daha zor olmuştur. İstanbul'daki programların yetkililerine ulaşmak, araştırmaya ilgilerini çekmek, stüdyo ortamında bulunmak ve katılımcılarla iletişim kurmak oldukça zorlu bir süreç sonunda gerçekleştirilmiştir.

Ortalama 70 dakika süren görüşmelerde sorular; kadınların aile içinde yaşadıkları sorunları masaya yatırma, karşılaştıkları problemleri çözmelerine yardımcı olacak ipuçları sunma, onları gündelik hayatın çeşitli alanlarında karşılarına çıkacak zorluklar karşısında daha bilinçli hale getirme gibi işlevleri olduğunu iddia eden ve de öyle olması beklenen bir yayın kuşağının, tüm bu işlevleri karşılama konusunda diğer katılımcılarla -sunucu ve uzmanlar- birlikte aktif rol üstlenen "sıradan" katılımcıların -izleyici ve konuklar- bu programlar ile kurdukları ilişki göz önünde bulundurularak hazırlanmıştır. İzleyici ve konuklar, her ne kadar sunucular kadar söz alma ve konuşma olanağı bulamamaları da, yorumları ve aktardıkları deneyimlerle kadın programlarının içeriklerinin oluşumuna dolaylı olarak katılmaktadırlar. Reytinglerin son sözü söylemesi, yapımcıların müdahaleleri ve yönetmenlerin ve sunucuların oluşturdukları kontrollü ortama rağmen "sıradan katılımcılar" yayın akışı içerisinde birer yurttaş olarak konuşabilmekte; tavsiyelerde bulunmakta, kendi deneyimlerini paylaşmakta, kimi zaman yargılamakta ve çözümler önermektedirler. Bu tablodan yola çıkarak katılımcılara, kadın programlarını izleme/bu programlara katılma nedenleri ve süreçleri, yakınlarının bu programlara katılımı ile ilgili fikirlerinin yanı sıra kadın örgütleri, feminizm ve kadın hakları konularında da sorular yöneltilmiştir.

Araştırma Bulguları

Sosyalleşme Olanakları

Görüşülen kadınların günlere katılmak dışında, oturdukları semtteki çarşıları, dükkânları gezmek en temel sosyalleşme alanlarıdır. Çok önemli bir işlevi olmadığı sürece kent merkezine gitmemektedirler. Alışveriş merkezleri ise alışveriş için değil ama vakit geçirmek için, sık olmamakla birlikte, tercih edilmektedir. İstanbul'da görüşülen bir grup, hastane ve benzeri ihtiyaçlar

dışında, oturdukları Anadolu yakasından Avrupa yakasına geçmediklerini, yılda ortalama bir kez karşı tarafa gittiklerini söylemiştir.

Tatile çıkma olanakları kısıtlıdır. çoğunlukla tatile gitmek “memleket”e gitmek anlamına gelmekte, bayramlar dışında yaşadıkları şehirden başka yerlere gitmemekte/gidememektedirler.

Medya Davranışları

Katılımcılar sinema ve tiyatro gibi etkinliklere sırasıyla para, zaman, olanaksızlık (oturdıkları semt yakınında sinema olmayışı vs.) ve ilgisizlik gibi nedenlerle katılmamaktadırlar. Televizyondan arta kalan zamanlarda, iş yaparken radyo dinlemektedirler. Görüşme yapılan 16-30 yaş arası gençler dışında kalan gruplarda bilgisayar ve internet kullanma oranı düşüktür. Kullanıcı gençler açısından bilgisayarın kullanım amacı öncelik sırasına göre “oyun” ve haberleşmedir.

Günde ortalama 6 saat televizyon izlemektedirler. Sabah ve öğle kuşağındaki programları işleri olmadığı sürece izlediklerini, akşamları dizileri ve tartışma programlarını seyrettiklerini söylemişlerdir. En çok izlenen “isimler” Seda Sayan, Serap Ezgü ve Esra Ceyhan’dır. Arkasından İnci Ertuğrul ve Derya Baykal gelmektedir. Tüm görüşülenler magazin programlarını takip ettiklerini söylemişler, bunu, programlar ve “ünlü kişiler” hakkındaki bilgileri ile de göstermişlerdir.

Görüşülenler kadın programlarının tam adı yerine sunucuların isim ve soyadlarını kullanmaktadırlar. Hatta İstanbul’da görüşülenlerin tümü, en çok izledikleri programlardan söz ederken sadece isimleri telaffuz etmektedirler: “Seda’nın programı” gibi. Ankara’dakiler kendi katıldıkları, Ankara’dan yayınlanan Ayşenur Yazıcı’nın sunduğu “*Ademler ve Havvalar*” programına daha “yakın” hissettikleri için İstanbul’daki programlara daha mesafeli bakmaktadırlar.

Sınırlı sayıda görüşülen her gün gazete aldığını söylemiştir. Geri kalan çoğunluk içinde gazeteyi bulursa okuduğunu, ekonomik nedenlerle para ayırmadığını söyleyenlerin yanı sıra haftada 1-2 gün aldığını söyleyenler de olmuştur. Bazı görüşülenler ise evin erkeğinin futbolla ilgili önemli haberler olduğu zaman gazete aldığını belirtmiştir.

Programa İzleyici/Konuk Olarak Katılma Süreçleri

Proramlara katılmaya nasıl karar verdikleri ve katılma konusunda nereden bilgi aldıklarını anlamaya yönelik soruya yanıt olarak katılımcılar ağırlık sırasına göre: Komşu ve akrabalarından duyarak, arkadaşları aracılığıyla, programın çalışanları (grup başı, temizlik işçisi vb.) aracılığıyla, programda verilen telefon numarasını arayarak programlara katıldıklarını söylemişlerdir.

Ankara'daki görüşmelerde programın adını ve ne olduğunu bilmeden, komşusu gittiği için katıldığını söyleyenler olmuştur. Bunda TRT'deki programın bilinirliğinin diğer özel kanallardaki kadın programlarına göre daha az olmasının rolü olduğu düşünülmektedir.

Stüdyo Katılımlarının Nedenleri

Görüşülenler, programlara izleyici ya da konuk olarak katılma nedenleri olarak ağırlık sırasına göre: Fark edilme: kendi dertlerini paylaşma, sorunlarına çözüm bulma ya da sorunları olanları dinleme, fikir verme, sosyalleşme, hayatlarında bir değişiklik yapma, stüdyo ortamını, "yıldız" sunucuyu merak etme, eğlenme, aile bütçesine katkı gibi gerekçeleri saymışlardır.

ATV'de yayınlanan "*İtirazım Var*" programına ablası ve arkadaşı ile katılan L. (K/S.İ/İs.)¹³ katılma nedeni olarak şöyle söylemiştir:

"40 yaşında dul kaldım...5 tane çocuğum var. Çocukları büyüttüm, okuttum, evlendirdim.. Şimdi tek kaldım. Kanaldan kanala geziyorum... Eskiden evde otururduk. Böyle şeyleri ancak televizyondan izlerdik. Şimdi görüyoruz... bazen üzülüyoruz, bazen seviniyoruz."

Flash TV'de yayınlanan "*İnci Ertuğrul Sizin Sesiniz*" programına konuk olarak katılan Ş. (K/K/İs.) Afyon'un bir köyündendir. 35 yaşındadır ve hiç evlenmemiştir. Özürlü kardeşine bakmakta ve "evlenememe" nedeni olarak kardeşini göstermektedir. Ş. programa daha önce Fox TV'de yayınlanırken de çıkmıştır. İlk katıldığında zihinsel engelli, kayıp kardeşini aramaktadır ve program sayesinde kardeşi bulunmuştur. Bu kez ise kardeşini İstanbul Bakırköy'deki hastaneye yatırmak istediği için geldiğini söylemekte, özürlü kardeşi için yardım istemektedir. Ayrıca kendisi de iş olanağı bulsa İstanbul'da kalmak istemektedir. Programa yöresel giysileri -şalvar, pullu renkli örtüler- ile çıkmaktadır. Herkesi güldüren, çocuksu, saf ve sözünü sakınmayan bir "köylü kadını" karakteri sergilemekte ve rol yapmamaktadır. Reklam aralarında yapılan görüşmelerde Ş. programda yapımcı, sunucu, uzmanlar ve izleyicilerin kendine gösterdikleri ilgiden çok mutludur. Hiç köyüne dönmek istememektedir. Programa üç gün boyunca çıkmıştır, tıpkı daha öncekinde olduğu gibi. Yapım sorumluları ona kalacak yer, yemek ve benzeri olanakları ayarlamışlardır. Bu program sayesinde konuşmasının değiştiğini söyleyen Ş., Afyon'da herkesin onu tanimasından da memnundur. Canlı yayında kız kardeşini Denizli'de bir bakım evine yatıracaklarının sözünü alan Ş. İstanbul'a kardeşini yatırma, orada iş bulma ve yaşama hayalleri suya düşmüş olsa da yayında öğrendiği bu gelişme karşısında mahcup bir şekilde "*Allah razı olsun*" demiştir.

13 Görüşülenin isminin baş harfi parantez dışında, cinsiyeti parantez içinde (/) işaretinin solunda E ya da K kısaltması ile gösterilmiştir. Parantez içinde sağ kısımda ise stüdyo konuğu (K.), stüdyo izleyicisi (S.İ) ya da ekran başındaki izleyici (İ.) olma konumları kısaltmalarla belirtilmiştir. Görüşülenin Ankara ya da İstanbul'dan olma durumuna göre de İs.ve An. kısaltmaları parantezin en sağında kullanılmıştır.

"İnci Ertuğrul Sizin Sesiniz" programına katılan Ö. (E/S.İ/İs.) 28 yaşında, ilkokul mezunu ve işsizdir. Bütün günü programlara katılmakla geçmektedir. Canlı yayında sürekli söz alıp konuşmaktadır. Reklam arasında yapılan görüşmede bu programlar sayesinde hayatının değiştiğini söylemiştir. Hatta o dönem, ATV'de yayınlanmakta olan "Hatırla Sevgili" dizisinin birkaç bölümünde, kendi ifadesiyle "Deniz Geçmiş"in mahkeme sahnelerinde küçük roller bile almıştır. O artık bir "televizyon karakteri"dir.

Programa katılan bir diğer izleyici S. (K/S.İ/İs.) düzenli olarak katıldığı Seda Sayan'ın sabah kuşağı programında bir dönem stüdyodaki danslarıyla dikkat çekmiş, hatta bu nedenle Okan Bayülgen'in gece talk show'una bile katılmıştır. Daha önce gündüz kuşağı kadın programlarından birinde 2 yaşından beri görmediğini söylediği annesi ile telefonda irtibat kurabilmeyi başarmıştır. Flash TV'deki programın da stüdyodaki sürekli izleyicilerindedir. Programa iki çocuğuyla birlikte gelmiştir. Televizyon dünyasının içinde olmaktan memnun görünmektedir ve en çok da ünlülerle samimi olabilmeye ayrıcalığını sevdiğini söylemiştir. 10-12 yaşlarındaki çocukları da stüdyo ortamında koşturmakta, evlerinde gibi rahat hareket etmektedirler. Hatta kavga edip birbirlerini annelerine şikâyet ederler reklam aralarında.

Kadın programları hakkında yapılan yorumlarda sıklıkla öngörülen "maddi karşılık için programlara katılma" gibi bir gerekçe katılımcılar tarafından dile getirilmemiş, soru olarak sorulmadığı taktirde bahsi açılmamıştır. Ankara'daki katılımcılar, ufak hediyelerin (araştırmanın yapıldığı dönemde programa katılanlara Vepa'dan fırça, tarak vb. ürünler içeren küçük hediye kutuları veriliyordu) programa katılmalarında önemli bir motivasyon olduğunu söyleseler de "neden katılıyorsunuz? sorusuna verilen yanıtlarda, nadiren, aile bütçesine küçük bir katkıdan söz edilmiştir. İstanbul'daki görüşmelerde maddi karşılık hakkında sorulan sorulara cevap vermeme konusunda katılımcıların önceden uyarıldıkları, verilen temkinli yanıtlardan çıkarılmaktadır.¹⁴

Kadın Programlarını İzleme Nedenleri

- İlk sırada gelen neden: Başka insanların yaşamlarını merak ettikleri için ve kendi hayatlarında da yaşadıkları problemlerin benzerlerini izleyerek ders çıkardıkları, "ibret aldıkları" için programları takip etmektedirler. İnsanların kayıplarını bulmaları, küslerin barışmaları izleyicileri memnun etmektedir.

14 Ancak katılımcı gözlemlerde kulak misafiri olunan sohbetler ve reklam aralarında stüdyo katılımcılarının kendi aralarında yaptıkları konuşmalardan yola çıkarak, programlarda dikkat çekici hareketlerde bulunan (dans etmek, ağlamak vb.), çarpıcı sorular sorarak sürekli ilgi çeken ve başka programlara da "sürekli katılımcı" olarak çağrılmaya başlayan kimi stüdyo izleyicilerinin, diğerlerine göre daha çok maddi katkı elde ettikleri söylenebilir. Konuk olarak katılanlar, "bir takım katkılar aldıklarını" ima etmişlerdir ama net bir bilgi vermemişlerdir. Görüşme yapmayı kabul etmeyen "grup başı", "ekip başı" gibi, mahallelerde seyirci ve konuk bulmaktan sorumlu kişilerin aralarında geçtiğine tanık olunan bir konuşmada, ayda ortalama 1000-1500 liralık bir gelir elde edebildikleri öğrenilmiştir.

Görüşülenlerden biri akrabasının 2 yıldır kayıp olan 16 yaşındaki oğlunu “İnci'nin programında” bulduklarını söylemiştir. Bir diğer görüşülen, “Serap Ezgü'de” kaybolan çocukları bulmalarının kendini çok etkilediğini, kendi çocuğunun da zihinsel özürdü olduğu için sürekli kaybolduğunu ve o duygunun ne demek olduğunu çok iyi bildiğini dile getirerek bu program sayesinde başkalarının acılarıyla özdeşleşebildiğini, başkalarının da benzer sorunları olduğunu görek yalnız hissetmediğini ifade etmiştir.

- İkinci sırada gelen neden: “Evde bütün gün vakit geçmediği için” ve başka seyredecek bir şey bulamadıkları için seyretmektedirler.

- Üçüncü sırada gelen neden: Bilgilenmek, yeni bir şeyler öğrenmek. “TV bir okuldur. İnsanlar eğitiliyorlar” diyen bir görüşülen, sadece kadın programlarının değil genel olarak televizyonun kendisinin önemli bir eğitim aracı olduğu görüşündedir.

Yukarıda özetlenen tüm bu nedenlere ek olarak, bir görüşülen kavga ve gürültünün ilgi çektiğini itiraf etmiştir.

Var olan Kadın Programları Hakkında Yorumları

Serap Ezgü'nün programları hem en çok izlenen hem de en çok olumsuz eleştirilen alan gündüz kuşağı programlarıdır.

- Olumsuz eleştiriler:

E.(K/S.İ/An.) Serap Ezgü'nün programını beğenmektedir ama artık evden kaçanlara daha çok yer verilmesini, bir konu üzerinde gereğinden çok durulmasını sıkıcı bulmaktadır. Program eğitici değildir. R.(E/İ/Is.) eşinin ve çocuklarının olumsuz etkilendiklerini, bazen ağladıklarını gördüğü için de izlemelerini istememektedir. M.(E/K/An.) de programların karısının psikolojisini olumsuz etkilediğini düşündüğü için “Serap Ezgü” ve benzeri programları izlemesini istememektedir. Kendi katıldığı programın, TRT devlet televizyonu olduğu için düzeyli olduğunu savunan M. eleştirilerine şöyle devam eder:

“Serap Ezgü'nün programında gözüme çarpan, kendilerini orada bir yargıç yerine koymaları. Doğru değil. Hukuken bir suçlunun dahi savunma mekanizması olarak hakları var yani. Normalde orada ‘hakem’ görevi üstlenmeleri gerekirken ‘hâkim’ görevi üstleniyorlar.”

A.(E/S.İ/An.) Serap Ezgü'nün programını benzer nedenlerle eleştirir:

“Karşıdakiler zaten bezgin, bağı yanık, ya eşi kaçmış, ya çocuğu. Hakaret ediyorlar. Oraya zaten hep fakir aileler çıkıyor. Serap Ezgü fakir aileyi rencide ediyor. Fakir kesimin ipliğini pazara çıkarıyor... Programların çoğunda katılanlar zaten önceden anlaşmalı çıkıyor”

M.(K/S.İ/An.) kadın programlarının kadın sorunlarına yer vermediğini düşünmekte ve RTÜK'ün müdahalelerini yerinde bulmaktadır. Kendisini bir dönem çok etkileyen bu programlar nedeniyle çocuklarının dışarı çıkmasından korkar hale gelen M. bazı meselelerin aile içinde çözülmesi gerektiğini düşünmektedir. Öte yandan M'nin yorumları, mahrem alanda yaşanan sorunların özel alanın sınırlarından taşmamasını talep eden ve bu yönüyle mahremin kamusal işgaline karşılık, aile içi şiddet vb. konuların "özel" meseleler olarak kamusal müzakereden dışlanmasına açık kapı bırakan bir olumsuzlamaya işaret etmektedir:

"Çok giriyorlar mahremiyete, yani aile içindeki şeylere. Eskiden bunları duymuyorduk, şimdi artık her şeyi duyduk. Çocukları eşikten de çıkaramayacak hale gelmişim, öyle, bir ara çok seyrettim ben, sonra kızdım, dedim ki: bırak, önceden de vardı bunlar, yok muydu?... Ben onları seyrettiğimde, kafayı oynatıyordum. Eskiden yok muydu bunlar? Vardı! Eskiden de vardı, ama duyulmuyordu bu kadar. Saklıyorlardı, gizliyorlardı, o yaşanan şey mezara kadar gidiyordu.

Yukarıdaki eleştirileri getiren M. kadın programlarına daha "kültürlü" kadınların çıkmasını istemekte, meseleleri kişiler üzerinden değil toplumsal olarak değerlendirmelerini beklemektedir ve şöyle bir öneride bulunmaktadır:

"Ben Seda Sayan gibi bir sanatçı olsam, her gün oraya tarihimizi getiririm. Tarihi tanıtırım, tarihin arasında şarkı da söyletirim, ama tarihi de anlatırım. Gidip Tülin'le Caner'i anlatmam yani... Şimdi var ya, mesela benim kayınvalidem eski kadın! Televizyonu açıyor sürekli, Tülin'le Caner'i çok iyi biliyor. Ama sürekli tarih anlatsalar, onu da öğrenecek kadın."

Görüşülenler gerçek olmayan şeylerin gerçekmiş gibi anlatılmasına kızmaktadırlar. Bu konuda eleştirilen bir program "*İtirazım Var*"dır:

T.(K.İ/İs.): "*İtirazım Var*'dakiler artist bence. Hep eli yüzü çok düzgün insanlar çıkıyor. Çok heyecanlı gösterince de insanlar canıyor."

- Olumlu Eleştiriler:

E.(K/S.İ/İs.) evden kaçanlara fazla yer verdiği için sıkıcı bulduğu ve yeterince eğitici olmadığını söylediği "Serap Ezgü'yü" gençlere, ailelere hitap ettiği için ve programdan bir şeyler öğrendiğini düşündüğü için izlemektedir. Programlara çıkan uzmanlardan da bir şeyler öğrenmektedir. S.(K/İ/İs.)'ye göre kayıpların bulunması, yıllarca konuşmayan insanların buluşturulup barıştırılması da programların olumlu yönleridir. R.(E/İ/An.) her ne kadar eşi ve çocukları olumsuz etkilense de bu programlar sayesinde herkese güvenilmemesi gerektiğini insanların öğrendiğini düşünmektedir.

Katılımcıların Aileleri ve Komşularının Görüşleri

Katılımcılar ve ailelerine dair en temel gözlem çoğunlukla aile üyelerinin farklı türlerde çeşitli programlara çıkmış ve çıkmaya da devam ediyor olmaları, sinema, tiyatro ve benzeri kültürel etkinliklere katılma olanakları çok olmadığı için televizyonu yaşamlarındaki en temel eğlence ve vakit geçirme aracı olarak görmeleridir. Ayrıca aile üyeleri arasında emekli, ev kadını, lise ya da açıköğretim mezunu ve işsiz olanların da çok olması evde vakit geçirme oranını artırmakta ve gündüz kuşağında yayınlanan programları izleme eğilimini belirlemektedir.

Programlara izleyici veya konuk olarak katılanlarla ev ortamında yapılan görüşmelerde katılımcıların eşleri ve çocukları ile de görüşülmüştür. Özellikle anne- babalarının, eşlerinin programa katılmaları konusuna çoğunluk olumlu bakmaktadır. Kadın katılımcıların eşleri özel yaşamları ile ilgili detaylara girmediği sürece eşlerinin bu tür programlara katılmalarını desteklemekte, ortam değiştirdiklerini, hatta bir şeyler öğrendiklerini düşünmektedirler. Erkek katılımcıların eşleri arasında, kocaları çok sıcak bakmadığı için bu programlara katılmayı planlamadıklarını söyleyenler olduğu gibi, eşiyile birlikte izleyici olarak katılmanın zevkli olabileceğini düşünenler de vardır. Programa izleyici olarak katılmış olan bir kadın katılımcının eşi, karısını TRT'deki programa kendisinin gönderdiğini ama Serap Ezgü'ye göndermeye sıcak bakmadığını, zaten karısının da istemeyeceğini söylemiştir. Gerekçe olarak da eşinin programlara katılan diğer kadınlar gibi olmamasını, daha "kültürlü" ve kendini yetiştirmiş bir insan olmasını, diğer "şakşakçı kadınlara" benzememesini göstermektedir.

Bir katılımcının lise mezunu ve çalışmayan kızı, Serap Ezgü'nün programını eleştirerek insanları haksız yere yerdiklerini söylemiş, babası ile birlikte gitmek koşuluyla bazen kendisinin de TRT'deki gündüz kuşağı programına izleyici olarak katıldığını ve ortamı sevdiğini bildirmiştir. Ayrıca televizyonun bir arkadaş gibi olduğunu, onsuz vakit geçmediğini de eklemiştir.

Açık öğretim öğrencisi Ö.(E/An.) annesinin, psikolojisini olumsuz etkileyen kadın programlarını daha az izlemesini istemektedir. Kadın programlarının genelini Türk toplumuna sirayet eden kaderci anlayışa hizmet ettiğini söyleyen Ö.'ye göre kadın programları yapmacık ve katılanlar da organize kişilerdir. Katılımcılar daha derinlikli, politik analizler yapmaktan yoksundurlar.

F.(K/S.İ/An.)'nin iki kızı ile yapılan görüşmede kızları annelerinin programlara katıldıktan sonra kendine güveninin arttığını, duruşunun, tavırlarının olumlu anlamda değiştiğini söyleyerek annelerinin -özellikle de söz konusu TRT olduğu için- programa katılmasını yararlı bulduklarını söylemişlerdir.

Katılımcıların görüşmeyi kabul eden komşuları ise kendileri programlara isteseler de katılmadıklarını ama komşularının programa çıkmasından hoşnut olduklarını söylemişlerdir. Özürlü çocuğu olduğu ve ona bakabilmek için temizliğe

gitmek dahil birçok iş yaptığını söyleyen L.(K) bu nedenle kadın programlarına katılmayı düşünmemektedir. Kendi ayakları üzerinde durabilen, ekonomik açıdan kendine yetebilen kadınların -kendisinin de öyle olduğunu söyler- bu programlara çıkmaya ihtiyaç duymadıklarını, çıkanların ise başka seçenekleri olmadığı için bunu yaptıklarını düşünmektedir. Sabah kuşağındaki gibi ailelere yardım eli uzatan programları daha çok tercih etmektedir. Ayrıca engelli çocuk annesi olmakla ilgili bir konuda, imkan bulsa televizyona çıkabileceğini söyler ve "Seda Sayan'a olanak olsa çıkardım" der.

C.(K/An.) koca dayacağından korktuğu için komşusu gibi programlara gidememekten yakınmaktadır. Programı kocası da sürekli izlemekte ve "gitmeye gerek yok. Giden ne yapıyor? Ne düzeliyor?" diyerek programa katılmasına karşı çıkmaktadır. C. ayrıca gündelik hayatta her şeyini kısıtlayan kocasını da şikâyet etmekte, işsiz oğluna iş bulunması için görüşülenden yardım istemektedir.

Ş.(K/K/İs.)'nin söylediğine göre erkek kardeşleri, programa katılmak için Afyon'un köyünden kalkıp İstanbul'a gelmesine çok kızmaktadırlar. Oysa kendi ifadesiyle o kötü bir şey yapmamaktadır. Tüm köy ve Afyon onu tanımakta ve çevresindekiler erkek kardeşleri kadar tepkili davranmamaktadırlar.

Kadın Programları Nasıl Olmalıdır?

Görüşmelerde en çok tekrar edilen görüş kadın programlarının, "sıkıcı olmadan" bilgilendirici ve eğitici olması gerektiğidir. D.(K/İ/An.) kadın haklarını savunan, aydınlatıcı programlar istemektedir ve töre cinayetlerinin neden yanlış olduğu gibi konuların anlatılmasının daha yararlı olacağını düşünmektedir.

Dernek/Siyasal Parti Üyeliği

Üç görüşülen dışında, katılımcılar herhangi bir dernek ya da siyasi partiye üye değildirler. Üyelerden biri eğitim derneklerine diğeri ise özürlü çocuğu için yardım derneklerine gitmektedir. Genel olarak herhangi bir parti ya da derneğe üye olup olmadıklarına dair sorulan soru genelde geçiştirilmiş ya da "bizim öyle şeylerle ilgimiz yoktur" diye cevaplanmıştır. Bazıları ise kendi memuriyetleri ya da çocuklarının memur adayı olmaları nedeniyle bu tür faaliyetler içinde olmadıklarını söylemiştir.

Kadın Dernekleri, Kadınlar Günü ve Feminizm

Görüşülenlerin hiçbiri kadın derneklerinden haberdar değildir. Bir kadın görüşülen, o dönemde henüz yeni sayılan ve oldukça popüler olduğu için bilineceği tahmin edilen, KA-DER'in "Meclise girmek için erkek olmak şart mı?" sloganıyla yürüttüğü popüler kampanyası sorulduğunda:

"KADER mi? O ne? Şarkıcı Kader mi?" sorusu ile karşılık vermiştir.

Bir diğeri, televizyondan duyduğu kadarıyla, "şiddet gören bayanların sığınma dernekleri"ni bildiğini söylemiştir.

"8 Mart sizin için ne ifade eder?" sorusuna görüşülenlerin yarıya yakını "8 Mart neydi?" sorusuyla karşılık vermişlerdir. Görüşülenler arasında 1 kişi 8 Mart'ı arkadaşları ve ailesiyle kutladığını söylemiştir.

Oğlu ile birlikte görüşme yapılan, daha önce birkaç kere Ankara'daki programa izleyici olarak katılan N. (K/An.) 8 Mart'ı bilemeyince oğlu yardımcı olur ve "kadınlar günü" der. N. "çalışmayan kadınların günü mü?" diye sorar, oğlu ise "hayır çalışan kadınların günü" deyince ev kadını olan N. şöyle cevap verir:

"O zaman ben niye hatırlayayım ki?"

Aynı soruya A. (E/S.İ/An.)'nın verdiği yanıt: "8 Mart muhtırası bizim için çok şey ifade eder kızım, o konuları açmamıza gerek yok"

Görüşülen, 8 Mart'ı, 12 Mart Muhtırasıyla karıştırmış, bu nedenle de bu tür "riskli" sorular sorulduğu için gerginlik yaşamıştır. Daha sonra konunun kadın hakları vb. olduğunu öğrenince kaygısı yerini rahatlamaya bırakmıştır.

8 Mart'ta yürüyüş yapanlar hakkında:

N. (K/S.İ/An.): "Katılanlar da olay çıkarmasınlar... Ne gereği var yani... Ben katılamam... adamdan katılamam... kadınlar yürüyüşe gider mi hiç..."

M.(E/K/An.): "Bu tür şeylere pek sempati duymuyorum. Tamam, saygı duyuyorum. Etkinlikler olacak da bunlar uzun vadede kadınlara bir şey kazandırmıyor bence."

Tüm bu bilgi eksikliğinden kaynaklı değerlendirmelerin yanı sıra görüşülenlerin diğer yarısı olumlu baktıklarını ya da farkındalık içinde olduklarını gösteren değerlendirmeler yapmıştır:

E. (K/S.İ/An.): "Sadece 8 Mart değil tüm günler kadınların günü olmalı"

H. (E/K/An.): "Kadınlar başımızın tacı. Sadece bir gün değil her gün."

G. (K/S.İ/An.): "Neden sadece 1 gün? Mesela anneler günü de... Kadınlar gününde eşim ve çocuklarım çiçek getirir. Ben arkadaşlarıma telefon açarım kadınlar gününü kutlarım. Onlar da beni arar. "

Görüşülenlerin hiçbiri "feminizmi" kavram olarak "doğru" kullanmamaktadır. Bir kısmı ilk kez duyduğunu söylemiştir. "Feminizm hakkında ne düşünüyorsunuz? Kendinizi bir feminist olarak tanımlar mısınız" sorusuna verilen yanıtlardan bazıları:

N.(K/İ/İs.): "Feminist yaramaz biridir"

E.(K/S.İ/An.): “Feminist kendini düşünen demek değil midir? Karşısındakini ezen”. (Duygu Asena’yı duymuş muydunuz sorusuna cevaben) Duygu Asena erkek düşmanıydı.

M.(E/K/An.): “Neyi kast ettiniz feminist derken?”

S. (K/K/An.): “Uğraşıyorlar, çabalyorlar, keşke bir işe yarasa”

S. (E/K/An.): “...-izmlerden hoşlanmam”

Z.(K/S.İ/An.): “Feministi duymamıştım. Komünist duyduk da bunu duymadık” (Görüşme sırasında ne olduğunu öğrenir ve bir daha unutmayacağını söyler).

A. (E/S.İ/An.): (Komünizmle karıştırır) “Oralara hiç girmeyelim, bizim için farklı bir olay, çünkü biz onları ne yaşadık ne gördük”

(Karısı N. (K) eşi A. (E).’yı tamamlayarak): “Allah göstermesin”.

M. (K/S.İ/An.). Feminist, erkek düşmanı demekti galiba. Ben hiç feminist değilim. Kızım da erkeklerle daha iyi anlaşır... kızımın erkeklere düşman olmasını istemem.

R. (E/İ/İs.): “Mahallemizde, çevremizde yaşamadığımız için duymadık”

T. (K/İ/İs.): “İyi bir şey değil.”

E. (K/S.İ/An.): “Feminizme karşıyım. Erkeği sevmemek bana göre değil”.

G. (K/S.İ/An.): “Karşıyım. Bazı feministler mesela Duygu Asena kadının üstünlüğünü seviyordu. Oysa kadın ve erkek eşit olmalı”.

Kadınlar günü, kadın dernekleri ve 8 Mart ile ilgili sorulara verilen yanıtlarla beraber feminizm konusunda yapılan yorumlar, katılımcıların kadın sorunlarına yaklaşımlarında bir tutarlılık olduğu göstermektedir. Bu yorumlarda beklenmeyen bir yön bulunmamaktadır. Ortalama izleyiciye seslenen ve genel beklentilere, toplumsal taleplere göre kendini yapılandıran bir mecrada, katılımcıların kadın sorunları hakkındaki farkındalıkları, bu yönüyle programların içeriği ile uyumaktadır. Ana-akım medyanın, geleneksel toplumsal yargılara karşılık, yaygın normları alt üst edici bir söylemsel inşaya olanak tanımaması, sorun çözme iddiası taşıyan yayın içeriklerinde de görülebilmektedir. Dolayısıyla programların katılımcıları, var olan toplumsal kabullerin yeniden üretilmesi sürecine eklemlenmektedirler.

Değerlendirme

Kadın programlarına konuk ya da izleyici olarak katılanların, maddi nedenlerle ya da kent hayatına özgü sebeplerle -pahalılık, güvensizlik, komşuluk ilişkilerinin zayıflığı, akrabalardan uzak olma- sosyalleşme fırsatlarının sınırlı olması, sinema, tiyatro, konser, kent gezintisi, cafe gibi olanaklardan faydalanamamaları; tatile çıkmak, kitap-gazete okumak, güncel meselelere dair politik tartışmalara katılmak başta olmak üzere kendilerini besleyecek etkinliklerde bulunamamaları; sivil toplum kuruluşlarından, siyasi partilerden uzak durma gibi nedenlerle,

yaşadıkları sorunlara ya da tanıklık ettikleri meselelere çözüm üretmenin siyasal yollarını elde etme perspektifi geliştirememeleri, onları televizyona ve televizyon dolayısıyla kurulan sosyalleşme ortamlarına yöneltmektedir.

Kadın programları, kendilerini çok yakın hissettikleri, özdeşleştikleri, aynı zamanda hayranlık duydukları bir sunucu ile birlikte hayatlarının rutinini bozma, "renksiz" hayatlarına renk katma, başkalarının hayatlarına tanık olma, diğerlerinin de benzer problemler yaşadığını görerek hem ibret duyma hem de yalnız olmadıklarını hissetme aracıdır. Görüşülenler, tek bir program yerine benzer saatlerde yayınlanan kadın programları arasında gezinti yapmayı tercih etmektedirler. Bazıları işleri yoksa izlerken, bazıları da işlerini yaparken bir yandan bu programları "dinlemektedirler". Günlük işlerini bu programlara göre ayarlayanlar da vardır. Eşler ve çocuklar arasında hâkim görüş bu programların "eşlerinin/annelerinin" ruh sağlığını bozduğudur. Bir görüşülen, izlediği "evden kaçma, kaçırılma" içerikli programlar nedeniyle çocuklarının her an başına kötü bir şey geleceğinden korktuğunu ve onları daha çok baskı altına almaya başladığını itiraf etmiştir. Bu görüşün tersine, kimseye güvenmemeleri gerektiğini, kötülüğün kimden ve nereden geleceğini artık daha iyi anladıklarını bu programlar sayesinde öğrendiklerini söyleyenler de azımsanmayacak sayıda. Genç nesil bu programları daha radikal biçimde eleştirmektedir. Özellikle ebeveynlerinin bu programlara fazla vakit ayırmalarının bir zaman kaybı olduğunu düşünenler ağırlıktadır. Görüşülenlerin getirdiği eleştirilerin başında programların yargılayıcı, suçlayıcı ve cezalandırıcı olmaları, karamsarlığa itmeleri gelmektedir. Önerileri, sıkıcı olmadan eğitici programlardır.

Programlara izleyici olarak katılanlar, başa çıkamadıkları büyük sorunlar yaşasalar kendilerinin de konuk olarak programlara katılmayı düşünebileceklerini söylerken, bir yandan da kendilerini özel hayatlarını, ailevi meselelerini "sergileyen" kişilerden ayrı tutmaktadırlar. Söz aldıklarında genellemeler yapmakta, kendi "özellerine" girmeden örnekler vermektedirler. Söz konusu kendi mahremeleri olduğunda oldukça tutucu yaklaşan stüdyo izleyicileri, konukların daha çok "açılmalarının", daha çok anlatmalarının, sorunlarının çözülmesi açısından gerekli olduğuna inanmaktadırlar. Ancak kimsenin hayatının bu programlar nedeniyle tehlikeye atılmaması gerektiğini düşünen görüşülenler, programa çıkan kişilerin rencide edilmemelerini istemektedirler.

Konuk olarak katılanlar ise bu programlar sayesinde, gündelik hayatlarında ulaşma olanakları olmayan uzman kişilerin, sorunları hakkında düşündüklerini, öneriler getirdiklerini görmekten keyif duyduklarını, anlattıklarına değer verildiğini düşünmektedirler. Üzerlerinde travmalar yaratan ve baş etmekte zorlandıkları ailevi sorunları ve genelde maddi sıkıntıları da olan bu insanlar için bu programlar bir vakit geçirme, rahatlama, itirafta bulunma olanağıdır.

Kimi görüşülenler için kadın programlarına izleyici ya da konuk olarak katılmak aile bütçesine "küçük" bir katkı ya da para vermek zorunda olmadıkları

bir eğlence, sosyalleşme ve “televizyona çıkma” olanağıdır. Ancak bu programlarda stüdyo çalışanları ya da program görevlileri tarafından kendilerine kaba davranıldığından şikâyetçi olanlar da vardır. Eğitim düzeyi diğerlerine oranla yüksek ve maddi durumu da daha iyi olan bir görüşülen, ortamın yüzeyselliği, cahil yerine konma ve sürekli denetim altında olma gibi nedenlerle bir daha programa gitmeyi düşünmediğini söylemiştir. Görüşülenlerden biri programlara katılmasının ona neler kattığını açıklarken önemli bir işleve işaret etmiştir: Sözlerine değer verildiğini bilmek. Bir diğer görüşülenin, annesinin programlara katıldıktan sonra daha kendine güvenen, kendini geliştirmek için daha çok çaba gösteren birine dönüştüğünü söylemesi de programlara katılımı ilgili önemli bir bilgidir.

Sonuç

Görüşmeler göstermektedir ki kadın programları ortalama izleyici için sosyalleşme, “başkalarının” yaşamları ile özdeşleşme ve kendini “diğerlerinden” ayırma aracıdır. Maddî nedenler başta olmak üzere, zaman geçirme aktiviteleri açısından sınırlı olanakları, onları bu programların izleyicisi ve katılımcıları yapmaktadır. İzleyiciler kadın programlarını, ana akım medyanın sunduğu olanaklar dahilinde eleştirmekte, sevmedikleri birçok unsur barındıran bu programları “yapacakları daha iyi bir şey olmadığı için” izlemektedirler. Programlara katılan kadınlar da hayatlarının sıkıcı rutininin dışına çıkmak ve eğlenmek için program program gezmektedirler. Eğlenmekle kalmayıp, hayranı oldukları “yıldız” sunucu ile aynı “cemaat”e ait olmaktan keyif duymakta, fikirlerine değer verildiğini hissetmekte ve uzmanlarla yayın haricinde de konuşma olanağı bularak bilgilenebilmektedirler.

İzleyici ve konuklar, yaş, cinsiyet, medeni durum ve benzeri kriterlere göre kendi içinde farklılaşmakla birlikte, yaşadıkları şehre ve katıldıkları programlara göre de çeşitlilik göstermektedirler. Ankara’daki izleyiciler ve konuklar kadın programlarına daha eleştirel bakmakta ve kendilerinin de katıldıkları TRT’deki programları daha “kaliteli” bulmaktadırlar. Ayrıca “mahrem”lerini medyada anlatma konusunda daha temkinlidirler ve kendilerini daha çok korumaktadırlar. Bunda katıldıkları programın ilkeleri de etkili olmaktadır. Programa katılanların özel hayatlarına dair detay vermemeleri, tartışılan konu hakkında, hedef göstermeden, hakaret içeren sözler sarf etmeden ve “ağlamadan” fikirlerini söylemeleri beklenmektedir. İstanbul’daki izleyiciler ise Ankara’dakilere göre daha “maceracı”, sansasyon yaratarak dikkatleri üzerlerine çekmek isteyen, kimi zaman özel yaşamlarındaki kimi sorunları abartarak ve “zenginleştirerek” anlatan ve mahremlerini kolayca “herkesle” paylaşmaya hazır olan kişilerdir. Onların böyle olmalarında, katıldıkları programların onlardan beklentileri de etkilidir. Özel televizyon kanallarındaki programlar, katılımcıları duygular hezeyanlarla hareket etme, yeri gelince kavga etme, yeri gelince ağlama konusunda teşvik edicidir. Provokasyon içeren davranışlar ödüllendirilmektedir. Konuklara en “çarpıcı” soruları soranlar, en “reyting yükseltici” davranışlarda bulunanlar programların sürekli izleyicisi mertebesine yükselmektedir. Sunucu ve uzmanlar gibi kimi

sürekli izleyiciler de “uzman olmayan uzmanlar” olarak sıkça yorumlarıyla, aktif olarak yayına katılmaktadırlar. Hatta bazıları programları “şenlendirmek”, “hareket getirmek” için başka programlardan da davetler almaktadırlar.

Stüdyo izleyicileri ile ekran başındaki izleyicilerin ortaklaştıkları nokta, her iki grubun da kadın programlarını “alışkanlık” olarak görmesidir. İzleme alışkanlığı kadar “katılma alışkanlığı” da ön plana çıkmaktadır. Görüşülenlerin neredeyse tamamı yakını programlara sürekli gitmektedir. Ayrıca yakın arkadaşlarını, ailelerini, akrabalarını da bu programlara götürmektedirler.

Görüşülenlerin, kadın örgütleri hakkında bir bilgileri olmaması, feminizm kavramına yabancılıkları ya da önyargıları, “kadın programları”nın, sorunları ele alış biçimiyle izleyicilere ve katılımcılara politik bir müzakere zemini sunmadığının, onları kadın hakları konusunda feminist bir duyarlılığa yönlentmediğinin göstergelerinden biridir. Bu programların “uzman olmayan uzmanları” sayılan stüdyo izleyicilerinin toplumsal cinsiyete eleştirel bir perspektif geliştirebilecek politik bilinçliliğe sahip olmamaları, programlara hakim olan muhafazakar söylemleri, cinsiyetçi yorumlamaları, konuklara geleneksel kadın-erkek rolleri baz alınarak yöneltilen suçlama veya yargılamaları, “sıradan” katılımcılar düzleminde açıklamaktadır.

Kadın programları özelinde medyanın kadın kamusalılığı açısından önemi tamamen reddedilemez. Bu açıdan kadınlara yönelik programlar, katılımcıların hayatlarındaki yeri açısından da düşünüldüğünde önemli bir “boşluğu” doldurmaktadır. Esas sorun da bu “boşluk”ta düğümlenmektedir. Politik meselelere ağırlıklı olarak bireysel ve anlık çözümler öneren ve bu yönüyle “antipolitik kamusal alanlar” olarak adlandırılmaya müsait olan gündüz kuşağı programları, bu “boşluk” nedeniyle politik bir zeminde tartışılması gereken pek çok konuda sınırları oldukça daraltılmış çıkış yolları önermektedir. Bu yolun ötesini sorgulama ve sorunsallaştırma araçları kendi gündelik yaşam olanakları açısından sınırlı olan kadınlar için ise gündüz kuşağında kendilerine sunulanlar, alternatifinin ne olduğunu bilmedikleri ya da kestiremedikleri bir sosyalleşme, bilgilenme ve katılım gösterme aracı olarak görülebilmektedir. Çözüm yolları ise “boşlukları” daha politik bir katılımı, feminist siyasetin daha çok temas ettiği bir kadın kamusalılığı için olanaklar geliştirmekle, medya ile sınırlı olmayan bilgilenme ve eğlenme pratiklerini yaygınlaştırmakla doldurabilecek, sokakla, hayatla, insanlarla temas edebilen politik kamusal alanlarla tesis edilebilir.

Kaynakça

ABU-LUGHOD Lila (1997), "The Interpretation of Culture(s) After Television", **Representations**, No. 59: 109-134.

AKÇA Emel B. & AKBULUT Hasan (2008), "'Kadının Sesi' ve 'Sizin Sesiniz' de Tür Anlatı ve Format", **İletişim Araştırmaları**, 2005 3(1-2): 41-73.

ARENDT Hannah (2003), **İnsanlık Durumu**, Çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul, İletişim Yayınları.

ARMBRUST Walter (2004), "The Ethnography of Media", **Anthropological Quarterly**, Vol. 77, No. 4: 819-825.

BERKTAY Fatmagül (2002), "Heidegger ve Arendt'te Özgürlük: Bir Kesişme Noktası", **Liberalizm, Devlet ve Hegemonya**, (Der.) F. Keyman, İstanbul, Everest.

BİNARK Mutlu & ÇELİKCAN Peyami (1998), "Mahremiyetin Müzakereye Çağrılması ve Yıldı Örneği: Mahrem Alandan Pop Alana", **Kültür ve İletişim**, 1 (2): 197-215.

BUTSCH Richard (2009), **Media and Public Spheres**, London, Palgrave Macmillan.

CARPIGNANO Paolo vd. (1990), "Chatter in the Age of Electronic Reproduction: Talk Television and the 'Public Mind'", **Social Text**, Sayı: 25/26: 33-55.

CURRAN James (1993), "Kamusal Bir Alan Olarak Medyayı Yeniden Düşünmek", **İLEF Yıllık** 1993, Ankara: 215-243

COULDRY Nick (2003), **Media Rituals**, New York, Routledge.

ÇELİK Nur Betül (2000), "Talk Showlarda Kadına Yönelik Şiddet ve Kadın İmgesi", **Televizyon, Kadın ve Şiddet**, (Der.) N.B.ÇELİK Ankara. KİV Yayınları: 137-173.

DAHLGREN Peter (1995), **Television and the Public Sphere**, London, Sage.

ELEY Geoff (1992), "Nations, Publics and Political Cultures", **Habermas and Public Sphere**, (Ed.) C. Calhoun, Cambridge: M.I.T. Press: 289-339.

DOĞANAY Ülkü (2003), **Demokratik Usuller Üzerine Yeniden Düşünmek**, Ankara: İmge.

ERTAN KESKİN Zerrin (2001), "Gündüz Kuşağı Talk Showlarında Kültürel Kimliklerin Temsiliyeti", **İLEF Yıllık** 2001, Ankara Ü. İletişim Fakültesi: 93-118.

FRASER Nancy (2004). "Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek: Gerçekte Varolan Demokrasinin Eleştirisine Bir Katkı", Çev. Meral Özbek&Cemal Balcı, **Kamusal Alan**, (Der.) M. Özbek, İstanbul, Hil Yayın: 103-133.

GARNHAM Nicholas (1995), "Comments on John Keane's 'Structural Transformations of the Public Sphere'", **The Communication Review**, Vol I(1): 27-31.

GARNHAM Nicholas (1994), "Medya ve Kamusal Alan", Çev. Sevda Alankuş&Hakan Tuncel, **İLEF Yıllık** 1994: 275-288.

HABERMAS Jürgen (2004), "Kamusal Alan", Çev. Meral Özbek, **Kamusal Alan** içinde, (Der.) M. Özbek, İstanbul, Hil Yayın.

HABERMAS Jürgen (2001), **İletişimsel Eylem Kuramı**, Çev. Mustafa Tüzel, İstanbul, Kabcacı.

HABERMAS Jürgen (1997), **Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü**, Çev. Mithat Sancar&Tanıl Bora, İstanbul, İletişim Yayınları.

HABERMAS Jürgen (1996), "Civil Society and the Political Public Sphere", **Between Facts and Norms**. Cambridge: Polity Press: 328-387.

KEANE John (1995b), "A Reply to Nicholas Garnham", **The Communication Review**, Vol I(1): 27-31.

KEANE John (1995), "Structural Transformations of the Public Sphere", **The Communication Review**, Vol I(1): 1-22.

KEJANLIOĞLU Beybin (2004), "Medya Çalışmalarında Kamusal Alan Kavramı", **Kamusal Alan**, (Ed.) M. Özbek, İstanbul, Hil Yayın: 689-715.

KEJANLIOĞLU Beybin (1995), "Televizyon, Kamusal Alan ve Siyaset Meydanı", **Birikim**. Sayı. 68-69: 39-65.

KEJANLIOĞLU Beybin & TİMİSİ Nilüfer (1993), "Talk show ve Alımlama: Bir Örnek olay Olarak Laf Lafı Açıyor", **İLEF Yıllık** 1992: 329-372.

KÖKER Eser (2007), "Kadınların Medyadaki Hak İhlalleriyle Baş Etme Stratejileri", **Kadın Odaklı Habercilik**, (Der.) S. Alankuş, İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları: 117-149.

KÖKER Eser (2004), "Saklı Konuşmalar", **Kamusal Alan** içinde, (Ed.) M. Özbek İstanbul: Hil Yayın: 539-551.

LIVINGSTONE Sonia & LUNT Peter (1994), **Talk On Television: Audience Participation and Public Debate**, New York, Routledge.

MCLAUGHLIN Lisa (1993), "Chastity Criminals in the Age of Electronic Reproduction", **Journal of Communicaiton Inquiry**, 17(1): 40-55.

MORLEY David (1992), **Television, Audiences, and Cultural Studies**, London, Routledge.

SENETT Richard (1996), **Kamusal İnsanın Çöküşü**, Çev. Abdullah Yılmaz&Serpil Durak, İstanbul, Ayrıntı.

SPITULNIK Debra (1993), "Anthropology and Mass Media", **Annual Review of Anthropology**. Vol. 22: 293-315.

VERSTRAETEN Hans (1996), "The Media and the Transformation of the Public Sphere", **European Journal of Communication**, Vol. 11: 347-370.